

Tarnóc András

A rabszolga-narratíva mint önemancipációs eszköz

I.

Jamal Greene és Jennifer Mason McAward meglátása szerint a rabszolgaság Amerika eredendő bűne.¹ Az észrevétel több szempontból is helytálló, mivel vallási értelmezést is ad annak a rendszernek, amelyet az amerikai Délen nem is neveztek meg, hanem a „mi különös intézményünk” névvel illették. Az amerikai történelem során fellelhető emancipációs törekvések ezzel az eredendő bűnnel való megbirkózás egyik stratégiájának tekinthetők. A rabszolgaság, habár egyidős az emberiséggel, modern változatában a XVI–XVII. században jelenik meg. Mint ismeretes, az ókori társadalmakban, illetve Afrikában is létezett a rabszolgaság intézménye, de az sohasem alapult a rabszolgatartó felsőbbrendűsége elvén.

David Eltis szerint a XV. század végétől megjelenő egyénközpontú világkép és a megnövekedett egyéni szabadság, amely leképeződött a piaci viszonyokban is, vezetett a modern rabszolgaság kialakulásához. Az európai individualista szabadságfelfogás, amely részben megteremtette a nagy földrajzi felfedezések és a tengerentúli terjeszkedés ideológiai alapjait, magába foglalta mások rabszolgasorba vetésének igazolását is.²

A rabszolgaság intézménye nem volt idegen a kora középkori Angliában sem: 1086-ban a lakosság 10%-át rabszolgaként határozták meg. Az 1350/51-es Statute of Laborers szintén elrendelte a nem képzett munkások röghöz kötését, és a szerződéses munkásság intézménye ugyancsak angliai minták alapján fejlődött ki. 1572-ben pedig törvény született a csavargók elfogásáról és munkára kényszerítéséről.³ A rabszolgaság intézménye a XVI. században megjelent az európai gyarmatokon is. A rasszalapú megkülönböztetés mellett a kulturális és vallási különbségekkel igazolták a nem európai emberek rabszolgasorba taszítását, vagyis eltárgyasítását.

A rabszolgaság ideológiai alapjához tartozott a felsőbbrendűség érzete, a nem európai népek kulturális lefokozása. Az afrikai népekkel kapcsolatos angol felfogás az ibériai népek negatív ábrázolásához köthető, ami abban mutatkozik meg, hogy az előb-

1 Jamal Greene – Jennifer Mason McAward: *A Common Interpretation: The Thirteenth Amendment*.

<https://constitutioncenter.org/interactive-constitution/blog/a-common-interpretation-the-thirteenth-amendment> (Utolsó letöltés ideje: 2020. 02. 13.)

2 David Eltis: *The Rise of African Slavery in the Americas*. Cambridge, Cambridge University Press, 2000. 22–23.

3 Eltis: *The Rise of African Slavery...* 5.

bieket a *negro* és a *mulatto* elnevezésekkel illetik majd. Az afrikaiak lenézése tetten érhető az Erzsébet-kori Anglia közgondolkodásában is, amint azt William Shakespeare több drámája is tanúsítja. Például *A vihar* (1610) című művének egyik félig ember, félig szörny szereplője – anagrammaként – a Caliban, vagyis a „kannibál” nevet viseli, míg az *Othello* (1604) címszereplője szerelmi gyilkosságot követ el. A „fekete” negatív jelentéstartalmat hordoz olyan összetett szavak esetében is, mint *blackmail* (zsarolás), *blacklist* (kizár, nem kívánatossá tesz), *blackeye* (szem körüli kék zöld folt vagy monokli).

A rabszolgaság intézményét ugyanaz az európai-keresztény felsőbbrendűségi tudat támasztotta alá, amely a gyarmatosítást is igazolta. A Holland Kelet-indiai Társaság 1717-ben mérlegelte a rabszolgaság felszámolását a dél-afrikai gyarmatokon, azonban a Gyarmati Tanács szinte egyöntetűen utasította el a javaslatot: „A napi fizikai és más alantas munkák elvégzésére sokkal indokoltabb a rabszolgák használata. Európaiaktól ezen éghajlati viszonyok között nem várható el, hogy ilyen munkakörben dolgozzanak. Az európaiak egy könnyebb és jobb élet reményében hagyták el hazájukat, számunkra érthetetlen a gondolat, annál is inkább mivel egész Indiában vagy a karibi világban a rabszolgaság szinte természetes dolog.”⁴

A modern kori rabszolgaságot David Eltis a legnagyobb kényszerített bevándorlási hullámnak tekinti.

A rabszolgaság intézményének kialakulását egyéb tényezők is támogatták. Ide sorolhatók az Afrika körüli óceánáramlatok, illetve az Európán kívüli területek gazdasági kiaknázásán alapuló kávé-, gyapot- és cukortermelés. Habár az első rabszolgakereskedő ország Portugália volt, és ők építették a hírhedt Elmina rabszolgaerődöt is, a rabszolgakereskedelemből Anglia húzta a legnagyobb hasznot. A rabszolgakereskedelem fő póluspontjai a karibi területek cukornádültetvényei, az amerikai Dél gyapotmezői, illetve Brazília kávéültetvényei voltak. Mindezekről, természetesen a rabszolgaság intézményét elszenvedők szempontjából, a rabszolga-narratíva tájékoztat.

A rabszolga-narratíva fogalma az angol „slave narrative” és a spanyol „la narrativa de esclavo” vagy „la narrativa de esclavitud” magyar változata. Korpuszát a nyugati féltekén rabszolgasorba vetett, elsősorban afrikai származású emberek beszámolóí alkotják. A kifejezés többféle módon fordítható: rabszolgák élettörténete, rabszolgatörténet, rabszolga-elbeszélés.⁵

4 Leonard Guelke: *Ideology and Landscape of Settler Colonialism in Virginia and Dutch South Africa: A Comparative Analysis*. In: Alan H. R. Baker Gideon Biger (szerk.): *Ideology and Landscape in Historical Perspective: Essays on the Meanings of Some Places in the Past*. Cambridge, Cambridge University Press, 1992. 137–147. (Az eredeti angol szövegeket a tanulmány szerzője fordította magyar nyelvre.) 145.

5 Richard Ruland – Malcolm Bradbury: *Az amerikai irodalom története a puritanizmustól a poszt-modernizmusig*. Budapest, Corvinus, 1997. 185.

A rabszolga-narratíva fő érdeme, hogy első kézből tudósít a rabszolga életkörülményeiről, az ültetvényes rendszer fizikai és intézményi összetevőiről, illetve referenci anyagot biztosít a rabszolgaság ellen küzdő személyek és szervezetek számára. John Barbour az indián fogságnapló mellett az amerikai önéletrajzi irodalom egyik fő megjelenési formájának tekinti.⁶ A jelentősége abban rejlik, hogy megörökíti a rabszolga emberré válását, a tárgyi besorolódásból való kilépését. Természetesen a rabszolga-narratíva csak akkor születhetett meg, ha a rabszolga elsajátította az írástudást, amelyet az amerikai Délen törvények tiltottak. Azáltal, hogy sorsát és megpróbáltatásait leírta, nemcsak hitelesen informálta az elsősorban északi olvasót, hanem megcáfolta a róla kialakított tárgyiasított képet is. Tanulmányomban megvizsgálom, hogy az adott rabszolga-narratívák milyen módon járultak hozzá az emancipációs folyamatokhoz, továbbá csoportosítom az emancipációs törekvések példáit, illetve feltárom az emancipáció korlátait, illetve a folyamat hatékonyságát gyengítő tényezőket.

II.

A rabszolga-narratívák kategorizálhatók korszakokként, származási hely szerint, illetve alkotói alapján. Következésképpen megkülönböztetünk a XVIII. század második felében, illetve a XIX. század első felében készült anyagokat, a karibi, vagy észak-amerikai területekről származókat, illetve azokat, amelyeket már írástudó rabszolgák maguk készítettek vagy diktáltak le egy szerkesztőnek, az amanuensisnek. Egyes narratívák, például Francisco Manzano kubai rabszolga beszámolója az ír abolitionistával, Richard Robert Maddennel létrejött társszerzőség eredménye.

A rabszolga-narratívák két fő területről származtak, az amerikai Délről, illetve a Karib-tenger vidékéről. Az utóbbira adnak példát a XVIII. század második feléből származó, főként afro-briton háttérű anyagok, vagyis olyan rabszolgák által írt vagy lediktált beszámolók, akik a szabadságukat Angliában nyerték el, vagy az volt a céljuk, hogy oda eljussanak. Ezek a szövegek elsősorban a hitbeli fejlődést, a vallási meggyőződést, a kereszténységnek az egyénre gyakorolt hatását (*spiritual narrative*) tükrözték. A Frederick Douglass nevével fémjelzett „klasszikus”, a XIX. század első felében készült beszámolók ugyanakkor határozottan a rabszolgaság-ellenes mozgalom céljait szolgálták.

A XVIII. században született narratívák szerzői vagy főhősei első generációs rabszolgák, a karibi területeken, főként a cukornádültetvényeken dolgoznak. Az afrikai identitás elsősorban földrajzi alapú, eszme helyett inkább helyként létezik. Ebben az időszakban a rabszolgaság inkább gazdasági kérdés, és az erkölcsi megfontolások hát-

6 Susan Juster et al: Forum: Religion and Autobiographical Writing. *Religion and American Culture: A Journal of Interpretation*, 9.1 (1999). 1–29. 5.

térbe szorulnak. A rabszolgaságba vetettek lelki terheit a szerencsés fordulat (*fortunate fall*) elve enyhítheti. Jacobus Eliza Capitein ghánai származású rabszolgából vált Hollandia egyik legjelentősebb teológusává és a fenti felfogás terjesztőjévé.⁷ Meglátása szerint a rabszolgasággal kapcsolatos földi szenvedés az örök üdvözülés boldogságát tartogatja viszonzásul. A XIX. században létrejött narratívák már az Újvilágban született rabszolgák megpróbáltatásait írják le, Afrika ekkor legjobb esetben romantikus álmoként vagy mítoszként létezik, és a rabszolgaság rendszerét a rasszi alsóbbrendűség elve támasztja alá.

A rabszolga-narratíva esetében két fő cselekményváltozatot különböztetnek meg. Az első generációs, vagyis Afrikában szabad emberként született és onnan rabszolgaságba kényszerítettek visszaemlékezései több síkon értelmezhetők, mivel megjelennek benne az elszakadás, a tárgyi státuszba sorolódás, az integráció a rabszolgaság intézményébe és a személyi státusz megszerzésének fázisai. Az elszakadás fázisa az afrikai kontinensen való fogságba esést jelenti, a tárgyasulás folyamán, amelynek alfázisai a megpróbáltatás, alkalmazkodás és elfogadás, a rabszolga elszenvedi a köztes utazás (*Middle Passage*)⁸ megpróbáltatásait, szimbolikus halált hal, mivel tárgyi státuszba kerül, és piaci áruvá válik, majd nincs más választása, minthogy helyzetét kényszerűen elfogadja.

A rabszolga életének következő eleme az integrációs szakasz, amely lényegében az ültetvény vagy a rabszolgaság más színtereibe való beépülést jelenti. Az integrációs fázis ugyanakkor elindítja a személylé válási szakaszt, amely során a rabszolga végeredményben kilép a tárgyi pozícióból és személylé válik saját maga, illetve a társadalom szemében. Ebben a fázisban az elhatározás, szökés, a rabszolgaságból való kiváltás (önemancipáció vagy a gazda általi felszabadítás) és a reintegráció alszakaszokat különböztethetjük meg.

Ugyanakkor a másod- és harmadgenerációs rabszolgák esetében más a helyzet, mivel az adott személy beleszületik a rabszolgaságba, és szabadságvágya külső események, többek között az elszenvedett brutalitás, vagy – amint Douglass esetében érzékelhető – belső személyi fejlődés eredménye. Vagyis a rabszolgaságba születettek esetében a szimbolikus halál a személylé válási szakaszban jelenik meg, mivel pontosan ez az élmény indítja el a rabszolgát a szabadság felé vezető úton. Következésképpen az erre a csoportra felállított modell lényegesen egyszerűsödik, mivel az előző

7 Vincent Caretta (szerk.): *Unchained Voices: An Anthology of Black Authors in the English-Speaking World of the 18th Century*. The University Press of Kentucky, 2004. 3.

8 A „köztes utazás,” *Middle Passage* az Afrika nyugati részén, főként a mai Nigéria, Ghana és Kamerun területéről elrabolt vagy fogságba esett embereknek az Újvilágba történő szállítására utal. A kifejezés gyakorlatilag eufemizmus, egy olyan folyamattal kapcsolatban, amelynek során emberek százait kényszerítették a rabszolgahajók rakodóterébe, és a legújabb statisztikák szerint harminc százalékuk nem is élte túl a kényszerű „utazást.”

három szakasz kimarad, miközben a személlyé válási szakaszban három komponens – az elhatározás, a szökés és a reintegráció – fedezhető fel.

Dolgozatomban az emancipációt több szempont alapján közelítem meg. Az emancipáció egyik tere a társadalmi szint, mely esetben a rabszolgafelszabadítás a végrehajtó hatalom vagy a törvényhozás tevékenységének eredménye. Erre szolgál példát Lord Mansfield 1772-es döntése⁹, illetve az amerikai polgárháború során született Rabszolgafelszabadító Nyilatkozat (1862), továbbá a Tizenharmadik Alkotmánykiegészítés (1865). Az egyéni szinten megvalósult emancipációra az első amerikai elnök, George Washington végrendelete ad példát, amelynek következménye a rabszolgái felszabadítása volt. Ugyancsak az egyéni szinten érzékelhető az önmegváltás, amely főként a spanyol fennhatóság alatti karibi társadalmakban volt tetten érhető. Ennek egyik példája a már említett Manzano-narratíva. Az önemancipáció pszichológiai szinten is érvényesülhet. Az akarati tényező általi emancipáció Frederick Douglass narratívájában jelenik meg, míg Harriet Jacobs beszámolójában a rabszolgafelszabadítási aktus visszautasítására találunk példát. Az önemancipáció másik formája a szökés, amelyet két érdekes példával fogok illusztrálni.

A társadalmi szintű emancipációra több példát is látunk. Lord Mansfield 1772-es döntése azt eredményezte, hogy ha egy rabszolga Anglia földjére lépett, akkor gyakorlatilag elnyerte szabadságát, mivel gazdája nem kényszeríthette arra, hogy visszatérjen. Több karibi rabszolga-narratíva, köztük Mary Prince, illetve Ashton Warner beszámolója is ezt az emancipációs lehetőséget vetik fel. A jogrendszer általi emancipáció további példái az amerikai polgárháború második évében kiadott Rabszolgafelszabadító Nyilatkozat és a már említett Tizenharmadik Alkotmánykiegészítés.

Lincoln elnök híres, a polgárháború kezdete előtt tartott beiktatási beszéde szerint elnökségének fő célja az Egyesült Államok egységének megőrzése volt, amit megtett volna a rabszolga-felszabadítás árán vagy anélkül is. Ugyanakkor a Rabszolgafelszabadító Nyilatkozat három célt szolgált. Gazdasági szempontból megfosztotta a déli államokat legfontosabb munkaerőforrásuktól, katonailag megszüntette annak lehetőségét, hogy a rabszolgák szabadságuk elnyerése érdekében a déli hadseregbe jelentkezzenek önkéntesként, és diplomáciai szempontból elszigetelte a Déli Konföderációt, mivel Anglia, mely 1833-ban eltörölte a rabszolgaságot, ezek után nem támogathatott egy rabszolgatartó államot sem geopolitikai, sem diplomáciai szempontból. A jogrendszer általi emancipáció másik pillére a Tizenharmadik Alkotmánykiegészítés, amely 1865. december 6-án került elfogadásra és a rabszolgaságot eltörölte az Egyesült Államokban¹⁰

9 Caretta (szerk.): *Unchained Voice...* 5.

10 „Az Egyesült Államokban vagy annak fennhatósága alá eső területen sem rabszolgaság, sem kényszerű szolgaság nem létezhet, kivéve bűncselekmény elkövetéséért kiszabott büntetés esetét, amikor az elkövetőt törvényes eljárással ítélték el.”

Az emancipáció ugyanakkor megtörténhet magánszemélyek által is. George Washington végrendeletében szabadította fel rabszolgáit.¹¹ A felszabadítás során előnyt élveztek az öreg és beteg rabszolgák. Ugyanakkor azok a kiskorúak, akik a Mount Vernon ültetvényen születtek, és szüleik már nem éltek, vagy gyermekeiket nem tudták ellátni, 25 éves korukban nyerhették el szabadságukat. Washington egyúttal előírta az ültetvényen maradtak oktatását és hasznos szakmára való tanítását, illetve megtiltotta eladásukat. Ezzel egyidőben felszabadította idős személyi szolgáját, a mulatt William Lee-t, továbbá évi 30 dollár életjáradékot biztosított számára.

Természetesen Washington nem az egyetlen amerikai elnök volt, aki rabszolgákat tartott, de ő volt az amerikai állam alapító¹² közül az egyedüli, aki felszabadította őket. Ugyanakkor a felszabadítás vagy emancipáció mint jogi eszköz nem törli el a rabszolga személyi tulajdon mivoltát, sőt megerősíti azt, hiszen a felszabadító vagy emancipáló szabadon rendelkezett az emancipálandóval. Megemlítendő az is, hogy Washington több olyan jogi akadályt is felsorol, amely hátráltatta a rabszolgák korábban történő felszabadítását, beleértve a Martha Custissal kötött házassága általi tulajdon keveredést.

A kubai rabszolgasággal kapcsolatos egyik legfontosabb forrás, Franciso Manzano narratívája¹³ önemancipációs céllal készült. Don Domingo del Monte, a rabszolgaságot elvben elutasító, egyben rabszolgatartó földbirtokos támogatta a narratíva kiadását, és az eladásból befolyt összeg segítette az önmegváltást, amelyet az ún. *coartación*¹⁴ intézménye tett lehetővé.

Manzano Kubában született egy babaként szolgáló anya gyermekeként. Életének 1797–1809 közötti időszakát, amikor édesanyja úrnőjének házában gyerekként szolgált, a „nyugodt megelégedettség” jellemzi. Amikor azonban új úrnőjéhez kerül, sorozatos bántalmazás, megfélemlítés, indokolatlan testi fenyegetés következtében fellázad, összecsap az ültetvény rabszolga-felügyelőjével, és végül megszökik. Narratívája spanyolul csak 1937-ben jelenhetett meg.

11 George Washington's Last Will and Testament, July 9, 1799.

<https://www.mountvernon.org/education/primary-sources-2/article/george-washingtons-last-will-and-testament-july-9-1799/> (Utolsó letöltés ideje: 2020. 02. 13.)

12 Az „alapító atyák” kifejezés (angolul *Founding Fathers*) az 1787-es Philadephiában megrendezett Alkotmányozó Nemzetgyűlés 55 résztvevőjére utal, akik 12 államot képviseltek az eseményen.

13 Juan Francisco Manzano: *Life of the Negro Poet. Written by Himself*. In: *Documenting the American South*. XVIII/40. <https://docsouth.unc.edu/neh/manzano/manzano.html> (Utolsó letöltés ideje: 2020. 02. 13.)

14 A kifejezés a spanyol *cortar*, vagyis elvágni szóból fejlődött ki. Az önmegváltás során a rabszolga és a tulajdonos megegyeztek egy kiváltási árban, amelyet a rabszolga törlesztéssel teljesíthetett. Az intézmény, korlátozott formában ugyan, de létezett az amerikai Délen is.

<https://paccenter.usc.edu/centers/clhc/archives/workshops/documents/delafuente.pdf>

Hasonló vonatkozásban említhető Ashton Warner¹⁵ narratívája is. Ashton Warner a karibi régióban született, St. Vincent szigetén. Habár rabszolgaságba született, nagynénje, egy felszabadított rabszolga megvásárolta őt, és így Warner maga is szabaddá vált. Előző gazdája azonban nem ismerte el volt rabszolgája emancipált státuszát és elraboltatta. Warner a cukornádültetvényeken szolgált, és narratívájában megdöbbentő részletességgel taglalja a rabszolgalét elemeit. Érdekes módon nagynénje, aki lebeszéli a szökésről, még ügyvédet is fogad, és ez által fejezi ki a jogrendszerbe vetett hitét. Nagynénje tanácsa ellenére azonban Warner nem keresett jogorvoslatot kiszolgáltatott helyzetére, hanem megszökött. Egy ideig hajókon szolgál, Grenada, Martinique és Barbados között, majd végül a Mansfield-törvény hatásában bízva eljut Angliába azzal a céllal, hogy a bíróság előtt nyerje el szabadságát. Nem tér vissza eredeti otthonába, fertőzés áldozataként Angliában hal meg fiatalon.

Mary Prince¹⁶ Bermudán született 1778-ban egy házi rabszolga anya és egy szabad ember státuszú hajóácsinas gyermekeként. Gyermekkorát boldog időszaknak ábrázolja, mivel az ültetvénytulajdonos unokájának rabszolgájaként, a vele egykorú gyerekek között nem is ébredt rá saját alávetett helyzetére. Miután eladják, sorsa rosszabbra fordul: a karibi sóleparló telepeken dolgozik embertelen körülmények között.

Szabadságát meg tudja vásárolni saját összegyűjtött pénzéből, azonban hasonlóan Warner esetéhez, volt gazdája nem ismeri ezt el, még akkor sem, amikor szabad akaratából Prince őt Angliába kíséri. Prince Angliában kapcsolatba lép az abolicionistákkal, akik nemcsak kiadják élettörténetét, hanem fel is használják a rabszolgaság eltörléséért vívott politikai harcban.

Az ún. első generációs, Afrikából behurcolt rabszolgák esetében jelentős traumát jelent a szabadság elvesztése, a rabszolgaszállító hajóba való bezsúfolás. Vagyis ebben az esetben a tárgyasítás megjelenik a köztes utazás során, majd pedig a rabszolgaság intézményrendszerébe való beilleszkedés időszakában. Ezek a narratívák a XVIII. század során keletkeznek, a legtöbb esetben nem is szökéssel végződnek, a megírásuk, vagy kiadásuk célja, nem a rabszolgaság eltörlésének elérése, hanem a rabszolgakereskedelem betiltása. A legtöbb esetben spirituális narratívákról van szó. Az anyagokban gyakori motívum az ún. „jó gazda” képe, illetve a vallás, a kereszténység mint felszabadító erő elfogadása. Egyúttal levonható az a következtetés is, hogy ezek a beszámolók a rabszolgaság intézménye mellett fejtettek ki propagandát.

15 Susanna Moodie: *Negro Slavery Described by a Negro: Being the Narrative of Ashton Warner, a Native of St. Vincent*. <http://docsouth.unc.edu/neh/warner/warner.html> (Utolsó letöltés ideje: 2020. 02. 13.)

16 Thomas Pringle: *The History of Mary Prince, a West Indian Slave. Related by Herself*. <http://docsouth.unc.edu/neh/prince/prince.html> (Utolsó letöltés ideje: 2020. 02. 14.)

Ebben a vonatkozásban értelmezhető John Jea narratívája. A *The Life, History and Unparalleled Sufferings of John Jea* (John Jea életének és páratlan szenvedésének története, 1811) szerint Jea 1773-ban született. Gyermekkorában, családjával együtt kerül rabszolgavadászok kezére, majd a „köztes utazás” elszívása után egy New York-i fölbirtokosnál szolgál, elsősorban mezei munkásként. Gazdája minden tanulási lehetőséget megtagad tőle, és egyúttal megfosztja az Istenben való hit reményétől is. Titokban azonban imádkozni kezd, és miután szembesül az eredendő bűn doktrínájával, súlyos lelki válságba kerül. Beszámolója szerint egy látomás révén tanul meg olvasni, s miután a bibliaértelmezési képességét a helyi templomban bemutatja, az egyházi vezetők segítségével elnyeri szabadságát.

James Albert Gronniosaw¹⁷ szinte arisztokratikus gyökerekkel rendelkezik: a nyugatafrikai Bournou királyi család egyik sarja, egyben a király unokája. Annak ellenére, hogy James-t családja tenyerén hordja, nem találja a helyét a világban, és amikor természeti csapásokkal szembesül, melankóliába süllyed. Családja számára kapóra jön egy Arany-partról származó kereskedő látogatása, aki megígéri, hogy elviszi az érzékeny, minden iránt nyitott gyermeket, hogy megismerje a világot. James boldogan fogadja el az elefántcsont-kereskedő ajánlatát, mit sem sejtve annak sötét szándékairól. Miután eljut az Arany-partra, a rabszolga-kereskedelemből hasznot húzó király kezébe kerül, és először kivégzés fenyegeti, mivel kémnek tartják. A király saját kezűleg akarta kivégezni, de miután meggyőződött a fiatal fiú bátorságáról, illetve hitbéli elkötelezettségéről, kegyelemben részesíti. Természetesen, a „kegyelem” ebben az esetben egyenlő a rabszolgaként való eladással. Azonban a csenevész fiú nem volt kelendő rabszolgaként, és mivel nem tudták eladni, újra halál fenyegette. Végül egy holland hajó érkezik a kikötőbe, és ezen a ponton érdemes Gronniosaw szavait eredetiben idézni:

Miközben a kereskedő és társa a hajóra vitt, kihallgattam a beszélgetésüket, azt tervezték, hogy ha nem tudnak eladni most sem, a tengerbe hajítanak. Nagyon megrettentem, és miután megláttam a kapitányt, odarohantam hozzá, átöleltem a derekát, és így kiáltottam: „Atyám, ments meg!” [...] Habár a kapitány nem értette, amit mondtam, valószínűleg isteni sugallatra két yardnyi kockás szövet áráért megvásárolt engem.¹⁸

Gronniosaw az út során élvezzi a kapitány megkülönböztetett figyelmét, majd Barbadosba érkezése után 50 dollárért eladják. Egy tiszteletes rabszolgája lesz, aki tanítatja, és Gronniosaw maga is a puritán vallás terjesztőjévé válik. Élete végén Angliában telepedik le családjával.

17 James Albert Gronniosaw: *A Narrative of the Most Remarkable Particulars*. In: Vincent Caretta (szerk.): *Unchained Voices: An Anthology of Black Authors in the English-Speaking World of the 18th Century*. The University Press of Kentucky, 2004. 32–58. 38....

18 James Albert Gronniosaw: *A Narrative*... 38.

Briton Hammon¹⁹ beszámolója pedig a volt gazdával való örömteli találkozással és „családegyesítéssel” végződik. Hammon története, aki északon szolgálta gazdáját, Winslow tábornokot, 1747 karácsonyán kezdődik, amikor engedélyt kap, hogy csatlakozzon egy Jamaicába tartó fakitermelő expedícióhoz. A fával megrakodott hajó a floridai partok mentén zátonyra fut, és a legénységnek a katasztrófát túlélő része az indiánok fogságába kerül. Miután az indiánok eladják a spanyoloknak és Kubába kerül, eredeti fogságélményét felváltja egy másik. Sorsa először javul, mivel a kormányzó szolgája lesz, és szabadon mozoghat a szigeten, de mivel visszautasítja, hogy a spanyol gályákon szolgáljon, hosszabb rabsággal sújtják. Több kísérletet is tesz a szökésre, végül is a helyi vezető társadalmi réteg egyik hölgytagja segítségével jut el egy angol hajóra. Ezután a *Royal Navy* tengerészeként részt vesz a franciák elleni háborúban, majd élete későbbi részében leszerel és hajószakácsként tér vissza a tengerekre. Egyik útja során találkozik régi gazdájával, Winslow tábornokkal, és ezután „boldogan” tér vissza vele eredeti otthonába.

Frederick Douglass²⁰ beszámolója másodgenerációs, vagyis már az Újvilágban született rabszolga tollából származó narratívaként, a metafizikai, illetve pszichológiai emancipációra mutat példát. Douglass a leghíresebb, egyben legfontosabb rabszolga-narratíva szerzője. Semmilyen rabszolgasággal kapcsolatos tanulmány vagy munka nem lehet teljes anélkül, hogy szó ne esne benne erről a narratíváról. A beszámoló fontosságát az is jelzi, hogy a rabszolga-narratívák történetében is mérföldkőnek számít, hiszen az 1845 után kiadott rabszolga visszaemlékezésekben már semmilyen módon nem érzékelhető a rabszolgaság melletti propaganda, mivel pontosan azt mutatja, hogy a rabszolgaság nem csak a rabszolga lelkét és testét nyomorítja meg, de károsítja a rabszolgatartó jellemét is.

Douglass fehér apától és fekete anyától a Maryland állambeli Tuckahoeban született. Hasonlóan más rabszolga-narratívák gyakorlatához, részletesen tájékoztat a rabszolgaság intézményének működéséről, az ültetvények társadalmi és gazdasági berendezkedéséről, és kiemeli, hogy az ültetvényes rendszer legkegyetlenebb tagja a rabszolga-felügyelő volt, aki „ördögön barbár módon” tartott fegyelmet. Miután Douglass Baltimore-ba kerül, sorsa jelentősen megváltozik. Úrnője, Sophia Auld tanítani kezdi, de hamar abba is hagyja, mert férje a helyi törvényekre hivatkozva ezt megtiltja. Douglass a helyi kikötőben kezd dolgozni és munkája során továbbfejleszti magát, majd mások segítségével megtanul írni. Azonban gazdája halála után újra eladják, és

19 Briton Hammon: *A Narrative of the Uncommon Sufferings, and Surprising Deliverance of Briton Hammon, a Negro Man*. <http://docsouth.unc.edu/neh/hammon/hammon.html> (Utolsó letöltés ideje: 2020. 02. 13.)

20 Frederic Douglass: *Narrative of the Life of Frederick Douglass, an American Slave*. In: Paul Lauter (szerk.): *The Heath Anthology of American Literature*. Vol 1. D. C. Heath, 1990. 1640–1704.

viSSzakerül vidékre. Egy rabszolga-felügyelővel való összecsapása után már nem tekint magát rabszolgának, annak ellenére, hogy valójában még négy év választja el a szabadulástól.

Miután beleszületik a rabszolgaságba, külső tényezők, az írás megtanulása, kortárs szónoklatok elolvasása, illetve a rabszolgahajcsár brutalitása váltja ki benne a szabadság utáni vágyat. Narratívájának egyik fő érdeme, hogy bemutatja, miként demoralizálja a rabszolgaság a rabszolgát, de egyben a rabszolgatartót is. Douglass számára a narratíva szövegének megalkotása önemancipációs erővel bír. A rabszolga-felügyelővel való összecsapását így értékeli:

Mr. Covey-vel való harcom fordulópont volt számomra. A verekedés felélesztette a szabadságvágy parazsát és a férfiaság lángját. [...] Elgyötört lelkem feléledt, minden félelmem elszállt, vakmerő eltökéltség, lázadás lépett helyébe, és megfogadtam, hogy bár a világ rabszolgának tekintett engem, én már többé nem tartom magam annak.²¹

Az idézett vallomásrészlet a konativitás, avagy az írott szó valóságmegváltoztató erejében való hit kifejezése vagy megnyilvánulása. Douglass szavai metafizikai szinten történő önemancipációt jeleznek. Maga a fizikai konfrontáció szintén a tárgyi sorból való kilépést jelzi, hiszen testi integritását védi meg a támadástól. Természetesen ez a fajta önemancipáció nem változtatja meg a rabszolgaság tényét, de megadja a lökést a személyes szabadság eléréséhez.

A rabszolgatartóval, illetve annak képviselőjével való szembenállás megjelenik a Manzano narratívában is. Miután fizikai összecsapásra kerül sor közte és a rabszolgafelügyelő között, a főhős a Douglasséhoz hasonló belső fejlődésen megy keresztül: „Már nem voltam az a hűséges rabszolga, egy alázatos szolgából lázadó emberré váltam, azt kívántam, hogy szárnyakat növeszthessek és elrepüljek Havannába. És ezután már csak a szökésen gondolkoztam.”²²

Harriet Jacobs, a leghíresebb női rabszolga-narratíva szerzője a szexuális tárgyiasítás elleni tiltakozásként szökik északra. Gazdája, dr. Flint arra akarja kényszeríteni, hogy ágyasa legyen. Ő azonban az ültevény szomszédságában élő fehér férfihez menekül, akitől két gyereke születik. Először nagyanyja padlásán bujkál, majd Északra szökik. Dr. Flint, majd annak halála után az örökösei azonban vissza akarják őt szerezni. Az abolicionista Bruce családnál talál menedéket, akik jóindulat által vezérelve meg akarják vásárolni szabadságát. Jacobs azonban ezt elutasítja, mivel ez gyakorlatilag azt jelentené, hogy árucikként kezelik. Végül is akarata ellenére megtörténik a „tranzakció,” ő pedig felháborodottan említi, hogy New Yorkban 1861ben egy számla bizonyítja, hogy egy nőt megvásároltak: „A számla! A szavak lesújtó erővel hatottak

21 Douglass: *Narrative...* 1679–1680.

22 Manzano: *Life of the Negro Poet...* 86.

rám. Végül eladtak, engem, egy embert, New York városában, 1861-ben. A jövő generációi is láthatják majd, hogy egy nőt áruként kezeltek!”²³ Habár Mrs. Bruce tette jó szándékú volt, akaratlanul is megerősítette a rabszolga áru vagy tulajdon mivoltát.

Az önemancipáció legmarkánsabb formája a szökés. Több klasszikus, antebellum, vagyis az amerikai polgárháború előtti időszakból származó narratíva is megerősíti ezt. Henry Bibb többször is megszökik, de ismételten visszatér, hogy családját északra tudja menekíteni. Henry Brown egy ládában adta fel magát 1849. március 29-én, és 27 órányi út után érkezett meg a virginiai Richmondból Philadelphiába. William és Ellen Craft pedig az önemancipáció egyik legérdekesebb példáját nyújtják. A házaspár női tagja beteges fehér férfinak lett maszkírozva, míg a férj a rabszolgájának adta ki magát. A feleség arcát kötés rejtette, és William Craft a fekete kisegítő szolga alakját vette fel. *Ezer mérföldre a szabadulásig* (Running a Thousand Miles to Freedom) című 1860-ban megjelent narratívájukban megörökítik, ahogy több déli államon keresztül átutazva találkoznak a rabszolgatartók típusainak teljes skálájával.

III.

Dolgozatom zárásaként megvilágítom az emancipációs folyamatok korlátait. Összességében elmondható, hogy az emancipáció csak jogilag jelentett felszabadított státuszt. A Tizenharmadik Alkotmánykiegészítés ellenére az amerikai Dél társadalmának vezető rétegei mindent megtettek azért, hogy a felszabadított rabszolgákat röghöz kössék: megtiltották számukra a tulajdonszerzést, nem ismerték el a házasságkötésüket, továbbá megpróbálták megtagadni tőlük a választójogot, amelyet a Tizenötödik Alkotmánykiegészítés biztosított. Jacobs esete rámutat arra, hogy még egy rabszolgaság-ellenes személy bármennyire is jó szándékú felszabadítás-gesztusa csak megerősíti a rabszolga tárgyi mivoltát. Ugyanakkor óhatatlanul felvetődik a kérdés, hogy a rabszolga-narratíva eléri-e célját. Ne feledjük, hogy az abolicionisták célja, a rabszolgaság eltörlése nem mindig esett egybe az emancipációs törekvésekkel. Az abolicionista mozgalom nem kérdőjelezte meg a rabszolga másodlagos mivoltát. Ezt erősíti meg William Lloyd Garrison Douglass elbeszéléshez fűzött előszava. „Megvan a képessége, hogy jelentős eredményeket érjen el szellemi és morális téren, csak egy kis fejlesztés szükséges, hogy a társadalmunk és a négerség megbecsült tagja legyen (xi).”²⁴

Egy másik kérdés pedig arra vonatkozik, mennyire fogadta el az emancipációt a főáramlati társadalom. A szökés esetében az 1850-ben kiadott „szököttrabszolga-törvény” (Fugitive Slave Act) folyamatos fenyegetést jelentett. Vagyis, ha az északra ju-

23 Harriet Ann Jacobs: *Incidents in the Life of a Slave Girl*. In: Paul Lauter (szerk.): *The Heath Anthology...* 1723–1750. 1748.

24 Douglass: *Narrative...* 1640—1641.

tott rabszolgát a rabszolgavadászok vagy pedig az ültevényes ügynökei elfogták, visszavihették eredeti tulajdonosához. Jacobs esetében az is látható, hogy az emancipáció ténye is tárgyiasítást hordoz, mivel a rabszolgaságból való kivásárlása megvilágítja saját árucikk jellegét.

A rabszolga-narratíva mint műfaj is tartalmaz kérdéses elemeket. Mivel az abolicionista mozgalom céljait szolgálta, felmerül az adott beszámolókat valóságtartalmának, illetve hitelességének kérdése. Az abolicionizmus önmagában is ellentmondásos, mert jobbra elutasításra talált mind az északiak, mind a déliek között. Magától értetődő, hogy a déli államokban bármilyen rabszolgaság-ellenes lépést az adott gazdasági és társadalmi rendszer elleni támadásnak tekintettek, ugyanakkor északon az abolicionizmus az ország egysége elleni fenyegetésnek bizonyult. 1835 szeptemberében a Princeton Egyetem hallgatói megtámadták és lincseléssel fenyegették meg Garrison magazinjának, a *Liberator*nak terjesztési ügynökét.²⁵ Ugyancsak ebben az évben támadta meg egy dühös tömeg Garrisonszt Bostonban, és csak a rendőrség közbelépése mentette meg a lincseléstől, majd Garrisonnak még a lázítás vádjával is szembe kellett néznie.²⁶

Az emancipációs folyamat legnagyobb érdeme, hogy megpróbálta megszabadítani Amerikát eredendő bűnétől. Habár legtöbb esetben a rabszolga-felszabadítást jó szándék vezette, a fent említett társadalmi és politikai korlátok miatt nem mindig hozta meg a kívánt eredményt. Paradox módon a felszabadítás ténye az emancipáló rendszer vagy személy felsőbbrendűségét és a felszabadítandó tulajdon mivoltát sugallta. Ugyanakkor az emancipáció szerepe vitathatatlan, mert egyéni szinten példát mutatott a feketékkel szembeni humánus bánásmód elfogadottságára, illetve jogrendszeri megnyilvánulásai elősegítették a rabszolgaság eltörlésének nemcsak törvény általi, hanem osztársadalmi megvalósulását.

25 Joseph Yanielli: Princeton Students Attempt to Lynch an Abolitionist.

<https://slavery.princeton.edu/stories/attempted-lynching> (Utolsó letöltés ideje: 2020. 02. 13.)

26 Henry Mayer: *All on Fire: William Lloyd Garrison and the Abolition of Slavery*. St. Martin's Press. 1998. 200–205.